

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Гирич І. Український Київ кінця XIX – початку XX ст.: культурологічний есей. – Київ: Пенмен, 2017. – 782+16 с.

Після проголошення незалежності України поміж багатьох нагальних, важких до виконання завдань постала й проблема повернення Києву його українського походження та історії, перетворення міста на європейську столицю. Зробити це виявилось не так просто.

Відомий історик, археограф, киевознавець Ігор Борисович Гирич, судячи з його доробку, теж не раз звертався до цього питання. Своєрідним підсумком стала рецензована книга. Її з повним правом можна трактувати як внесок не тільки до киевознавчого сегменту національної історіографії, а й у значно ширшому ракурсі – вчасну й потрібну роботу задля утвердження української державності, працю, в якій ґрунтовно й переконливо з'ясовується, чому Київ – українське місто, історичний і культурний центр нашої землі, столиця великої європейської держави.

Для книги Автор обрав форму есея (жанр науково-популярної творчості, короткий нарис, «характерний вільним, не обов'язково вичерпним, але виразно індивідуалізованим трактуванням теми»¹). Такий підхід, на нашу думку, відповідає змісту книги як цілого, що складається з багатьох пластів, незрідка виходить за хронологічні межі, зазначені в назві, охоплює історичні райони великого міста та його околиці, дає стислі характеристики визначним історичним діячам Києва та місцям, позначеним їхньою присутністю, включає чимало дотичних питань. І. Гирич чітко окреслює в одному з есеїв: «Київ належить до знакових місць на нашій планеті. [...] Київ завжди був – осердяч східного християнства, духовною столицею Східної Європи, містом паломництва і святинь східнослов'янського світу» [с. 25]^{*}, тому й розглядає церковну історію міста. Монографічна форма явно б не витримала такого колосального різнопланового матеріалу. А в такому вигляді книга легко читається, вона цілком доступна всім, кого цікавить історія Києва, подана крізь призму мережива його вулиць та будинків, доль і доробку кількох поколінь визначних киян. У певному сенсі її можна розглядати і як довідник: тільки стислих біографічних довідок про видатних діячів ми нарахували 46, є також інформація про навчальні заклади, окремі видання і навіть історію появи гімну «Ще не вмерла Україна...» [с. 693]. Крім того, киевознавчі есеї можна використовувати як путівник по історичному та й сучасному Києву.

Перша частина книги «Вступні нотатки» – це 5 розвідок, присвячених загальним сучасним проблемам історіографії киевознавства, пам'яткознавства, топоніміки й архітектури української столиці, її видатним особистостям. У цих статтях викладено погляд Автора на питання, які проливають світло на його сприйняття деяких злободенних тем. Скажімо, його ставлення до політики декомунізації аргументується однозначно позитивно: «У нас комуністи воювали за встановлення в Україні влади російської імперії червоного зразка» [с. 55], відтак, залишити на мапі столиці імена більшовицьких вождів було б не просто недоцільно, а й недалекоглядно та навіть небезпечно, особливо в умовах війни на Сході України. Привертає увагу також формулювання національної приналежності. І. Гирич наголошує, «що національно-державна ідеологія стоїть над вузькопартійною. Вона апелює до усього загалу народу, вона зрештою не є етноцентричною, а політичною – національно-державною. Бо українцями ми вважаємо людей усіх етнічних належностей, які мешкають в Україні, аби лише їхньою «партією» була Україна». Тому українськими діячами є поляки В. Антонович і В. Липинський, «етнічний німець» Федір Ернст [с. 55–56].

На особливу увагу заслуговують висновки історика щодо персоналій, котрі залишили потужний слід в історії українського Києва, а, по суті, на зламі XIX–XX ст.

^{*} Тут і далі, в квадратних дужках, посилання на рецензовану книгу.

сформували його – Василя Симиренка, Володимира Антоновича, Олександра Кониського, Євгена Чикаленка, Михайла Грушевського й Вячеслава Липинського. Це зовсім не випадкові постаті: І. Гирич присвятив дослідженню їхнього життєвого шляху, наукового доробку й громадсько-політичної діяльності чимало праць². Для історика – це «знамениті кияни», він трактує їх як «когорту героїв, які стають дороговказами для сучасних поколінь людей. Вони є орієнтирами для культурно-ідеологічного виховання, ними захоплюються, вивчають їхню біографію та діяльність» [с. 67]. Чернігівці можуть пишатися, що серед цих знакових імен є й прізвище уродженця Чернігівської губернії О. Кониського. А те, що зробили ці діячі для українського Києва, можна повною мірою усвідомити, прочитавши підсумкову частину сюжету про М. Грушевського: «Саме діяльність Михайла Сергійовича у вирішальний спосіб вплинула на зміну національного обличчя Києва, на перетворення Києва з третьої “столиці Росії” на першу столицю модерної України. Він любив місто над Дніпром, воно дало йому натхнення до праці задля українського народу» [с. 80–81]. Нам здається, що подібним чином можна оцінити внесок й інших керманців українського відродження.

Вищеназвані очільники та учасники національно-визвольного українського руху загалом, про яких ідеться на сторінках книги І. Гирича, сприяли формуванню стійкого образу Києва не тільки як центру руху, але й столиці українців. У цьому контексті доречно навести фрагменти із сюжету про діяльність відомого українського підприємця й мецената, провідного члена Київської Громади Василя Симиренка, який фінансував проекти громади. «Симбіоз ідеолога і фінансиста давав можливість рухати українську справу по шляху окремішності». В. Симиренко заповідав свій капітал (10 млн руб.) на українські культурні заходи. Хоча головним розпорядником коштів був призначений племінник мецената Володимир Леонтович, але існував і комітет, члени якого мали доступ до коштів. «Членами цього комітету були призначені найавторитетніші люди з різних міст України: Києва, Одеси, Чернігова...». Серед них був і лідер чернігівських українців Ілля Шраг [с. 70–71]. Отже, громадівці з інших міст визнавали першість і провідну роль киян, охоче співпрацювали з ними заради спільної справи.

Автор оприлюднив і свої напрацювання щодо перейменування вулиць, провулків, майданів Києва. Він вважає за потрібне «провести фронтальну ревізію усього київського назовництва і перейменувати усі ті назви вулиць, які несуть на собі відбиток тоталітарного минулого та окупаційного червоного російського режиму» [с. 57]. На мапі міста мають бути: «імена визначних представників української шляхти і гетьманів, чільних представників духівництва, [...] прізвища представників української еліти перед добою національного відродження ХІХ ст. та діячів самого відродження, [...] герої української революції 1917–1921 років, [...] лідери національно-визвольної боротьби 1930–1950-х, [...] культурні діячі і мислителі ХХ ст., які вписували Україну у контекст світової цивілізації». Виразно україноцентричний підхід до назв не виключає, на думку Автора, й імен світових лідерів, митців, назв «відомих світових міст» [с. 56].

Утім, знову ж таки підкреслимо, перейменування виявилось не такою вже й легкою справою. Українська громадськість останнім часом була збурена відмовою киян, що голосували на сайті Київської міської адміністрації, перейменувати площу Льва Толстого на площу Євгена Чикаленка³. Автори популярної газети «День» покладають надії на популяризацію справ видатного українського громадського діяча та благодійника, а в рецензованому виданні якраз чимало місця приділено з'ясуванню історичного значення цієї знакової постаті. Зупинимося докладніше лише на одному факті: Є. Чикаленко заснував першу в Наддніпрянській Україні щоденну українську газету «Рада» (1906 р.). «Це було надпартійне ліберальне видання, яке ставило перед собою завдання виховати громадянську свідомість звичайного українця». Газета виходила безперебійно до початку Першої світової війни, коли царський уряд заборонив всі українські видання. Хоча річна передплата на видання становила всього 6 крб, але передплатників було мало, бо «будь-якого передплатника, як потенційно неблагонадійного, жандарми одразу брали на замітку». Відтак, передплата покривала

менше половини газетних витрат, решту доплачували меценати. «Сьогодні газета «Рада» – пам'ятник жертвовності українців початку минулого століття й невичерпне джерело для вивчення тодішнього національного життя» [с. 289–290].

Знайомство з книгою І. Гирича має й суто прагматичне значення. Для тих, хто прагне розпочати власне дослідження історії не лише київської столиці, а й будь-якого обласного центру чи районного міста, було б не зайвим її проштудіювати, бо вона є прекрасним практичним посібником із вивчення історичної та сучасної урбаністики. Автор подає і адреси українського Києва середини ХІХ – початку ХХ ст. [с. 83–87].

Нарешті, не можна обійти увагою ще одну родзинку видання. Це – щедре залучення фрагментів із мемуарів діячів національно-визвольного руху до характеристики тієї чи іншої особистості, події чи інституції. Ми нарахували 40 таких невеликих за обсягом, але змістовних вставок, серед яких чільне місце належить спогадам С. Єфремова «Про дні минулі». Доречно нагадати, що саме І. Гирич став упорядником їхнього «темпорівського» видання, а в передмові так схарактеризував постать Сергія Єфремова: «Він був людиною Відродження в італійському розумінні цього слова, був титаном праці, справжнім енциклопедистом національної гуманітарної культури»⁴. Книга оформлена зі смаком, до тексту додано ілюстративний матеріал (38 світлин храмових споруд, історичних місць та архітектурно довершених будинків).

Є всі підстави сподіватися, що культурологічний есей І. Гирича посяде гідне місце на полицях серед видань, присвячених Києву, викличе інтерес у масового читача, якому він і адресований.

1. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. – Харків: ВД «Школа», 2004. – С. 452–453.

2. Назвемо за браком місця тільки деякі з них: Гирич І. Між наукою і політикою. Історіографічні студії про вчених-концептуалістів. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2012. – 488 с.; Його ж. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: Укр. письменник, 2014. – 496 с.; Його ж. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації. – К.: Смолоскип, 2016. – 840 с.

3. Лиховид І. Труднощі визнання... історії: Чому Київ відмовився від появи площі імені Євгена Чикаленка? // День. – 2018. – 21 березня. – С. 2; Гнаткевич Ю. Вся боротьба за Чикаленка ще попереду... // Там само. – 2018. – 6-7 квітня. – С. 12; Завальна Н. Чи площа Толстого чи Чикаленка? // Там само. – 2018. – 20-21 квітня. – С. 12.

4. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади) / Упоряд., вступ. ст. І. Гирич. – К.: Темпора, 2011. – С. 54.

Тамара ДЕМЧЕНКО

